

Pan profesor Josef Maňák v nás

*Poutník už cestuje předlouhou řadu let.
Dále však jej láká nesmírný širý svět.
Děkuje každému, kdo poctil ho milou, laskavou přízní,
velmi se v loučení se svými přáteli rmoutí,
přesto však čeká jen, polnice až silně, důrazně zazní.*

(J. Maňák ke svým devadesátinám)

Polnice zazněla 6. února 2019, pan profesor nás opustil ve věku 95 let. Přesto však zůstává v nás – svými myšlenkami, nápady, příběhy, které jsme s ním prožívali, a vzpomínkami. Proto se na tomto místě s panem profesorem neloučíme, ale připojujeme několik vzpomínek na naše setkávání s ním.

První setkání s panem profesorem

V. Švec: Je to již 50 let, kdy jsem se poprvé setkal s panem profesorem Maňákem jako student oboru učitelství na pedagogické fakultě tehdejší UJEP. Na podzim roku 1967, ve druhém ročníku, jsem společně s kolegy naslouchal přednáškám pana profesora (tehdy doktora Maňáka) z obecné didaktiky a účastnil se jeho seminářů. Přesto, že tento předmět byl pro mne příliš obecný (neměl jsem potřebné pedagogické zkušenosti), mne osobnost Josefa Maňáka zaujala. Vyzařovalo z ní zaujetí pro didaktiku i zájem o studenty. Cítil jsem, že pan profesor zná školu nejenom z knih, ale také z vlastních učitelských zkušeností.

T. Janík: Mé první setkání s panem profesorem Maňákem bylo setkáním s Komenským – to je odborný časopis pro učitele, který pan profesor po dlouhá léta redigoval. Studoval jsem tehdy na pedagogické fakultě MU učitelství pro první stupeň základní školy, vrátil jsem se ze studijního pobytu na Pedagogické akademii v Grazu a toužil jsem napsat a uveřejnit článek o montessoriovské pedagogice. Nevěděl jsem, jak tyto věci chodí, tak jsem se šel informovat do redakce. Byly to hned ty první dveře, do nichž se dalo vstoupit na katedře pedagogiky, tak jsem vstoupil, pan profesor Maňák zvedl hlavu od stolu, na němž ovládal psací stroj, a srdečně mě přivítal jako dlouholetého známého, ačkoliv jsme se zatím neznali. Řekl ano, studentské autory vítáme, a že o Marii Montessoriové mohu rovnou napsat i medailon, protože má výročí. Jak pan profesor řekl, tak jsem tehdy udělal – a pak ještě mnohokrát a rád.

Pan profesor jako učitel a zvědavý kolega

V. Švec: Pan profesor nás studenty oslovoval „pane kolego / paní kolegyně“ a také s námi tak jednal – laskavě a upřímně. Možná, že někomu mohlo připadat, že byl mírný. Avšak jako učitel požadoval, abychom mysleli a samostatně vyjadřovali své názory, opřené o zkušenost a znalosti z literatury. Nebránil se názorům, které byly odlišné od těch jeho, pokud je diskutující doložil argumenty. Uváděl nás do tajů pedagogického bádání – například tím, že nám zadal úkol pro drobný průzkum.

Měl jsem to štěstí, že jsem se s panem profesorem setkal po řadě let jako jeho kolega a vlastně i nadřízený, když jsem v září 1994 nastoupil na katedru pedagogiky PdF MU jako její vedoucí. Co to jen bylo diskusí o pedagogických problémech a učitelství. Poslouchat například dialog pana profesora s profesorem Milanem Přadkou byl zážitek. Josef Maňák se projevoval jako sečtělý a zároveň zvědavý pedagog. Tato zvědavost se promítala do všech jeho pracovních i mimopracovní aktivit. Vzpomínám na společné cesty s panem profesorem, například do Bratislavy za paní docentkou Martou Jurčovou, která se zabývala psychologickými i některými pedagogickými otázkami tvořivosti učitele a žáků. Zajímavá byla jedna ze společných cest do Prahy, každý z nás tam jel za jiným účelem. Já jsem měl domluvenu v jedné kavárničce schůzku s paní docentkou Evou Vyskočilovou. Zvědavý pan profesor se jako by samozřejmě připojil (i když to původně nebylo jeho záměrem), a tak jsme ve třech vedli diskusi o problémech psychosomatických disciplín a jejich možném využití v přípravě učitelů.

T. Janík: Pan profesor Maňák pro mne modeloval mnohé ctnosti, které si s profesory dodnes spojuji. Chodil na fakultu na šestou a zhruba tak do devíti v tichu své kanceláře studoval odbornou literaturu, pořizoval si z ní záznamy, pořádal je do takových podlouhlých krabic a vracel se k nim, když psal své vlastní texty. Neustále vyhledával novou literaturu, přičemž neustále rozšiřoval svůj oborový i jazykový záběr. Že cizí jazyky jsou pro odbornost v pedagogice nezbytné, ztělesňoval tím, že nás vedle češtiny oslovoval místy německy, rusky či anglicky a občas i latinsky. Působilo to přirozeně a každý chápal, jaké je v tom bohatství a jaký to má smysl. Zhruba od devíti hodin do pozdního odpoledne zde pak byl pro lidi – chodili za ním se svými problémy a on o ně (o lidi) i o ně (o problémy) projevoval hluboký zájem. Mezitím psal, vyučoval, konzultoval, zasedal v komisích, chodil na schůze a tak dále.

Pan profesor jako expert

V. Švec: Přes velkou skromnost se stal pan profesor nestorem české pedagogiky. Zabýval se teoreticky i výzkumně řadou problémů, vždy však usiloval o to, aby jejich řešení mířilo do pedagogické praxe. Odborně mne velmi zasáhla problematika aktivity, tvořivosti a aktivizujících výukových metod, kterou pan profesor soustavně rozpracovával. Pokusil jsem se v Pedagogické orientaci, v pátém čísle ročníku 2014, ukázat na kořeny jeho pojetí aktivity a tvořivosti. Nelze však opomenout jeho tvůrčí aktivitu při koncipování 25 výukových videopořadů, při jejichž tvorbě působil jako odborný poradce a zároveň režisér. S mírnou nadsázkou lze říci, že vytvářel základy pro budování teorie výukových pořadů, která překračovala hranice pedagogiky.

T. Janík: Já bych dodal, že profesora Maňáka lze kromě toho považovat za představitele systémového a do jisté míry též historického přístupu v pedagogice. Dobře je to vidět například na jeho *Nárysu didaktiky*. Ten není jen jakýmsi příležitostným výkladem vybraných didaktických témat, naopak jde o ucelenou koncepci obecné didaktiky jako struktury základních kategorií, kterou je potřebné studovat i dnes. Kotvení výkladu do historických souvislostí bylo vždy elegantně zvládnutou součástí textů, které profesor Maňák psal. Já jsem měl možnost zastihnout profesora Maňáka v etapě, kdy se ve své odbornosti pohyboval od obecné didaktiky k teoriím kurikula, aniž by vlivem zaměření na problémy kurikula ztratil ze zřetele jejich didaktické souvislosti. Nechápal jsem, jak to všechno může pojmout, ale pochopil jsem, že může.

Pan profesor jako mistr slova a poeta

V. Švec: Profesor Maňák dovedl jednoduchými slovy vyjádřit i náročné myšlenky a problémy. Vypracoval se na mistra slova. Jeho texty jsou čtivé a stále čtenáři vyhledávané. Uměl se však vyjadřovat také poeticky. Naznačují to již jeho slova v úvodu této vzpomínky. Přidejme ještě výňatek z jeho „Účtování“, které sepsal při příležitosti svých pětadesátin:

Přes změny scénářů a kulis tohoto dění,

žít bylo nutno vždy – ale nepropadnout bolu.

Učitel, asistent, referent, učitel znovu,

tot' výčet hlavních mých profesních zvratů.

Aktivnost, snaha a píle mi také snad nebyly cizí.

Všechno však skončilo – životní bilance je tu.

T. Janík: Málo se to ví, ale profesor Maňák psal i pod pseudonymy, a to nejen v době, kdy nesměl publikovat, ale také po roce 1989. Pamatuji si, jak psal sérii alegorií pro jedno periodikum, v nichž komentoval současné dění ve společnosti a ve školství. Pozornost, kterou věnoval jazykové stránce těchto textů, i nadšení, s nimiž je psal, – to vše ve mně zanechalo hluboký dojem a snad i odhodlání něco podobného také zkoušet.

Autorská spolupráce s panem profesorem a podpora našeho profesního růstu

V. Švec: Po roce 1970 bylo pro pana profesora velmi obtížné něco publikovat. Přestože oficiální zákaz vlastně neexistoval, redakce časopisů na jeho texty nereagovaly. Časem jsem si proto dovilil pozvat pana profesora k autorské spolupráci (i když za normálních okolností by to bylo asi naopak). Připravili jsme osnovu zamýšleného textu a dohodli se, co který z nás autorsky zpracuje. Pan profesor se ujal redakce textu a na stroji jej přepsal. Naše texty byly publikovány zejména ve slovenských časopisech – v *Jednotné škole* a v *Osvetové práci* (tehdejší časopis pro vzdělávání dospělých). Po roce 1989 se otevřel i pro pana profesora široký prostor pro publikování, které se do značné míry opíralo o výsledky řešení grantových projektů. Nepublikoval jen vlastní práce, ale k autorské spolupráci zval i mladší kolegy. Velmi rád vzpomínám na spolupráci na *Slovníku pedagogické metodologie*. Spolu s Josefem Maňákem a mým jmenovcem profesorem Štefanem Švecem jsme byli editory slovníku. Vážím si také autorské spolupráce s panem profesorem na monografii *Výukové metody*.

Netřeba zřejmě příliš zdůrazňovat, že jsme vedle pana profesora osobnostně a profesně rostli. Pan profesor Maňák se ujal role předsedy habilitační komise i komise hodnoticů, když jsem podal žádost o habilitační a později o inaugurační řízení. S profesorským řízením mám spojení zajímavou vzpomínku. Po přednášce a řízení na PdF MU jsem předstoupil před Vědeckou radu Masarykovy univerzity. Jednání se odehrávalo ve velké místnosti, která měla dvoje dveře. Jedny byly blízko jednacího stolu, na jehož boku sedával uchazeč o profesuru, a druhé na konci místnosti. Před vstupem do této

místnosti mi pan profesor řekl asi toto: Vlastimile, ať již dopadneš úspěšně, nebo neúspěšně, projdi celou místností a vyjdi druhými dveřmi. Chtěl tím naznačit, abych poníženě neodcházel v případě nepříznivého hlasování Vědecké rady nejbližšími dveřmi. Tehdy se totiž vědní obor pedagogika netěšil přízni řady odborníků z jiných oborů.

T. Janík: Já jsem pana profesora Maňáka zastihl už v letech, kdy mohl publikovat a také publikoval. Měl široký záběr – od vědeckých studií přes vysokoškolské učebnice a popularizační texty až k diskusím, recenzím a zprávám. A těch posudků na rukopisy publikací a na kvalifikační práce, co napsal, – mnozí z nás je mají ve svých archívech a považují si jich. Profesor Maňák toto psaní bral jako službu lidem a oboru, nešlo mu tolik o to, aby svými texty budoval „svoji firmu“ – když za ním přišel někdo s prosbou, aby (pro něj) něco napsal, odložil své rozepsané texty a napsal něco pro někoho. Současně nadšeně zval různé lidi k publikační spolupráci. Já jsem měl tu čest psát s ním publikace k problematice kurikula – například knihu *Kurikulum v současné škole* (společně ještě s profesorem Švecem) a knihu *Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření* (společně ještě s Petrem Knechtem). Spolupráce s profesorem Maňákem mne učila chovat respekt vůči autorům a jejich textům. Vzpomínám si, že když občas z redakcí časopisů přicházely na naše rukopisy nevstřícné posudky, které navrhovaly nenechat v nich kámen na kameni, pan profesor Maňák (si) položil otázku: *A proč by to nemohlo být napsáno tak, jak jsme to napsali my?*

Člověčina pana profesora

V. Švec: Při všech setkáních s profesorem Maňákem jsem cítil jeho opravdovost, otevřenost a zájem o druhé. Vždy se zajímal nejenom o to, jak se mi daří profesně, ale i co je nového v mém osobním životě. Dovedl poradit, nikdy nepoučoval. Z jeho slov a jednání byla cítit skromnost a pokora. Všechny své kolegy a žáky (sám se za žáka pana profesora považuji) citlivě podněcoval v jejich profesní dráze. Radoval se z úspěchů svých žáků. Velmi si vážím toho, že přijel do Zlína (společně s docenty Jiřím Němcem a Stanislavem Střelcem) v dubnu 2007 na moji inauguraci děkanem Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati.

T. Janík: Už v knížce rozhovorů s pány profesory Maňákem a Švecem (*O vzdělávání, o učitelství a tak trochu i o pedagogice*) jsem zmínil, že jsem měl velké lidské a odborné štěstí, že mne s panem profesorem Maňákem sesadili

do jedné kanceláře na katedře pedagogiky PdF MU. Pan profesor Maňák pro mne modeloval to, co dodnes považuji za podstatné pro lidský a odborný rozměr profesora. Na prvním místě zmiňuji to lidské – s jakou noblesou se k nám choval, jak se o nás zajímal, kolik času s námi strávil, kolik našich textů přečetl a s jakým respektem nám projevoval svoji přízeň a podporu. To lidské bylo v profesoru Maňákovi současně tím pedagogickým – tak nějak jsem se to snažil vystihnout, když jsem před deseti lety k jeho výročí psal o tom, jak může být „člověk člověku učivem“¹ – tohle profesor Maňák uměl.

Vlastimil Švec a Tomáš Janík

¹ Janík, T., & Švec, V. (2014). Editorial: Člověk člověku učivem a partnerem v dialogu. *Pedagogická orientace*, 24(5), 647–648.